

HERGER CSABÁNÉ*

A nő házassági vagyoni állása a német természetjogi kódexekben

„A férfira száz
Harccal les a nyers lét:
Küzdjön, törekedjék,
Teremtsen, vessen [...]
Odabent meg a tiszta,
Házias asszony,
A gyermekek anyja
Írányít bölcsen
Az otthoni körben.”

Friedrich Schiller, 1799¹

Pár évvel azután, hogy Franciaországban a felvilágosult észjog diadalaként alkotmányi szinten polgári szerződésnek nyilvánították a házasságot (1791), majd az egyén szabadságát hirdetve radikálisan szabadelvű bontójogot alkottak (1792),² német földön a korszak ismert és szeretett költője, *Friedrich Schiller* a „polgári család” képét némiképp idealizálva és romantikus színezetbe öltöztetve rajzolta meg: a férj kereső tevékenységet folytatott, gondoskodott családjá ellátásáról és boldogulásáról, a feleség gyermeket nevelt és a családi fészekben tevékenykedett, de ez nem merült ki a háztartásvezetésben, hanem „szorgos kezével” maga is részt vállalt a család gazdasági erejének növelésében. Kétségtelen, a lényegét tekintve *Schiller* a bölcs zsidó király, *Salamon* mintegy kétezer-nyolcszáz évvel korábbi gyönyörű sorait ismételte meg a „derék asszonyról”,³ akit családja megbecsülése vett körül, és maga is elégedett volt azzal a szereppel, amit betöltött. De kétségtelen az is, hogy Európa népei történetében a bibliai örökség és a germán-római hagyaték egymással keveredett, így más korban és más kulturális, illetve társadalmi viszonyok között az összefonódó gyökerek eredője az erős férfi hatalom és a feleség vagyoni önállóságának hiánya, illetve vagyoni helyzetének hátrányos volta

* egyetemi docens, PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék – A tanulmány az Alexander von Humboldt-Stiftung kutatói ösztöndíja (Forschungsstipendium für erfahrene Wissenschaftler) támogatásával készült.

¹ Schiller költeményét Rónay György fordította magyarra „Ének a haragról” címmel.

² HERGER CSABÁNÉ: *A nővértől az állami anyakönyvvezetőig. A magyar házassági köteléki jog és az európai modellek*. Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2006. 53. p.

³ Példabeszédek 31:1–31.

lett a széttagolt német tartományokban. Az alábbi tanulmányban a Bajor Királyság törvénykönyve (*Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis*, Vötter, München, 1756, a továbbiakban: CMBC), a Porosz Királyságba integrált területek általános törvénykönyve (*Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten* Pauli, Berlin, 1794, a továbbiakban: ALR) és a Habsburg örökös tartományok számára készített polgári törvénykönyv (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie, Hof- und Staats-Druckerey, Wien, 1811*, a továbbiakban OPTK) alapján azt vizsgálom, hogy a természetjogi szemlélet mennyiben jelenthetett javulást⁴ a nő házassági vagyoni jogi állását tekintve.

I. A házassági vagyoni jog elhelyezkedése a magánjogban

A házassági vagyoni jog és a magánjog egyéb területeinek viszonya a bajor, a porosz és az osztrák magánjogi kódex esetében is három szinten kíván vizsgálatot: a házassági köteléki és vagyoni jog egymáshoz való kapcsolódása, a házassági jog e két részterületének a személyi joghoz és a kötelmi joghoz fűződő kapcsolata, végezetül a családi jognak a magánjogban elfoglalt helye tekintetében. A három szint közül az utóbbira egyszerű és rövid megállapítást kell tenni: a német nyelvű természetjogi kódexek mindegyike a magánjog szerves részeként értelmezte a családi jogot és ennek következtében fel sem merült, hogy a családi jogviszonyokat – a speciális, általános magánjogtól eltérő szabályokra hivatkozva – külön törvényben rendezzék. Az előző két szint azonban az egyes kódexek esetében eltérően alakult.

Wiguläus Xaverius Aloysius von Kreittmayr (1705–1790) bajor alkancellár egyszemélyes műve, a CMBC az első természetjogi kódex volt német földön, bár stílusát tekintve sokkal inkább hasonlított jogi tankönyvre, mint fegyelmezett törvényműre. Tartalma a *gemeines Recht* tételein alapult, így a felvilágosult észjog – néhány kivételtől eltekintve – csak hangzatos kifejezésekben, formális értelemben jelent meg benne. A kivételek közé tartozott a családi viszonyok együttes szabályozásának igénye, amely azon a természetjogi nézetet alapult, hogy a családi jogviszonyok speciális társasági jogot képeznek.⁵ A családi jog és a személyi jog azonban a négy könyvre tagolt bajor kódexben még nem különült el egymástól: a házassági (köteléki és vagyoni) jog a cím nélküli első könyv 6. cikkelyében kapott helyet (*Von dem Ehe-Stand*) a különböző rendi állású személyek jogai és kötelezettségei (1–3. és 8. cikkely) mellett. A 4. cikkely a családi állásról (*Von dem Haus- oder Familien-Stand*), az 5. az atyai hatalomról (*Von Väterlicher Gewalt*), a házassági jogi cikkelyt követő 7. pedig a gondnokságról és a gyámságról (*Von Pfleg- und Vormundschaften*) szólt. A házassági jogi 6. cikkelyen belül nem voltak a köteléki és vagyoni jogi szabályok (13–32. §§) szerkezetileg különválasztva; a jogalkotó logikája azt diktálta, hogy a vagyoni jogot a házasság létrejöttére vonatkozó szabályok után és a házasság megszűnésére vonatkozó szabályok előtt helyezze el. Kétségtel-

⁴ A kodifikáció kora előtti vagyoni jogi rendszerek ismertetését lásd HERGER CSABÁNÉ: *Házassági vagyoni jogi rendszerek a német jogkörben*. Jura 2014/1. 81–94. pp.

⁵ DUNCKER, ARNE: *Gleichheit und Ungleichheit in der Ehe. Persönliche Stellung von Frau und Mann im Recht der ehelichen Lebensgemeinschaft*. Böhlau, Köln – Weimar – Wien, 2003. 151–152. pp.

len, hogy a köteléki jogban, a házasság személyi joghatása körében nevesített férji hatalmi jogosítványok (*potestas maritalis*, 12. §) okot adtak a közös szabályozásra: ezek a jogosítványok a feleség és a férj közötti személyi és vagyoni viszonyokban is érvényesülő alapgondolatot, a német szakirodalom állásfoglalása szerint a nő teljes függőségét jelentették meg.⁶ Bár a „teljes” jelzőt a köteléki jogban a házasságfogalomban rejlő kölcsönösség (1. §), a vagyoni jogban a férji vagyoni igazgatási jog alól kivett fenntartott vagyon (*receptitium*, 22. §) és a közös házi ingók közül kivett személyes használati tárgyak (21. § második rész) intézménye miatt némi túlzásának tűnik, valóban döbbenetes erővel hat a 21. századi olvasóra, hogy a 18. század közepén, a felvilágosult kormányzásra törekvő Bajor Királyságban a jogrend a feleség mértékletes fenyítésének (*mäßige Züchtigung*) lehetőségét fenntartotta.

Más kérdés, hogy ennek a férji jogosítványnak kánoni előzményekkel történő magyarázatát a bajor kódex esetében a friss szakirodalom – a korábbi toposzokkal szemben – tévesnek tekinti.⁷ A 18. századi pandektista jogirodalomban a római, germán és kánonjogi elemek keveredése a férj és a feleség jogállása tekintetében eltérő értelmezésekre adott lehetőséget. *Flöcken* (*Juris-Prudenz*, 1804) úgy vélte, hogy az isteni jogból és a természetjogból is levezethető a férji hatalom (*potestas mariti*), mindazáltal a keresztény férj nem szigorú parancssal gyakorolja *imperiumát*, hanem kedves beszéddel és jószágon intje feleségét. *Voet* (*Commentarius ad pandectas*, 1716) a *potestas in uxorem* fogalmát használta, míg *Lauterbach* (*Collegii theoretico-practici*, 1723) a férj jogát felesége felett a *gubernatio domestica & imperium* kifejezéssel adta vissza. *Stryk* (*Continuatio tertia usus moderni Pandectarum*, 1737, 6. kiad.) megkülönböztette a férj feleségével szembeni jogát (*ius mariti in uxorem*) és a férji hatalmat (*potestas mariti*), melyet a római joggal indokolva a feleség személyére és vagyonára vonatkozó hatalomnak (nem *absolutum*, hanem *restrictum* és *moderatum*) tekintett. *Stryk* szerint a *ius mariti in uxorem* és a *potestas mariti* együttes következménye volt a nő alárendeltsége (*subjectio*) és háztartási munkavégzési kötelezettsége (*obsequium*).⁸ A CMBC a férj és feleség közötti (személyes és vagyoni) jogviszony tekintetében tehát a mértékletes fenyítés jogával csak némileg volt szigorúbb, mint általában a kor jogirodalmi felfogása. Azt azonban érdemes megjegyezni, hogy a pandektisták ezt az élő gyakorlatot nem feltétlenül az egyházjogra vagy a germán *Muntra* vezették vissza, hanem a posztklasszikus római jogban kerestek rá igazolást, ahogy azt – már a 19. századba átlépve – a heidelbergi professzor, *Thibaut* is tette. Szerinte a kölcsönös házastársi jogokkal szemben „különös joga a férjnek, hogy felesége hatalma alá van vetve, és cselekményeit annak akaratára szerint kell véghezvinnie. A (férj) meg nem verheti asszonyát. Mivel azonban előírás (Nov. 117. c. 14.) van arra, hogy aki ok nélkül ezt teszi, büntetésként 1/3 részt a *donatio propter nuptiasból* elveszít, sokan mégis úgy tartják, hogy a mértékletes fenyítés megengedhető”.⁹ Ha pedig „a német státútumok szerint van is házassági gyámság; ez semmiképp sem *gemeines Recht*”.¹⁰

⁶ DUNCKER 2003, 129. p., enyhébb megfogalmazásban 317. p.

⁷ DUNCKER 2003, 133. p.

⁸ A nevezett szerzők műveit idézi DUNCKER 2003. 382–384. pp.

⁹ THIBAUT, ANTON FRIEDRICH JUSTUS: *System des Pandekten-Rechts I–II*. Siebente verbesserte Ausgabe. Druck und Verlag von Friedrich Mauke, Jena, 1828 (1. kiadás: 1803). 324–325. pp.

¹⁰ THIBAUT 1828, 325. p.

A CMBC-ből ismert felvilágosult megoldás, a családi kapcsolatok együttes szabályozása és értelmezése az ALR-ben azzal egészült ki, hogy a családjogot a személyi jogtól elkülönítették.¹¹ A porosz kódex alkotóinak rendszerteremtő törekvése nem ért el addig, hogy külön családjogi rész szülessen, hanem a családi jogviszonyok egészét – többé-kevésbé önálló részterületként – a társasági joghoz sorolták,¹² és a II. rész elején helyezték el négy címbe rendezve. A házassági jogi első címet (*Von der Ehe*) a szülők és gyermekek kölcsönös jogai és kötelezettségei (*Von den wechselseitigen Rechten und Pflichten der Aeltern und Kinder*), a család további tagjainak jogai és kötelezései (*Von den Rechten und Pflichten der übrigen Mitglieder einer Familie*), valamint az ún. közös családi jogok (*Von gemeinschaftlichen Familienrechten*) követték. Nem logikus, hogy a gondnokság és a gyámság szabályai a társasági jogon belül jóval később, a 18. cím alatt (*Von Vormundschaften und Curatelen*) találhatóak, ez a rendszerezés azonban jelzi, hogy a jogalkotó a társasági jellegű a családi jelleg elé helyezte. A törvényes és szerződéses vagyoni jog kettősének rendszerben történő áttekintését ebben a korai természetjogi kódexben még felesleges keresni.

Az ALR tizenegy szakaszt tartalmazó házassági jogi címén belül a vagyoni jogról szóló 5. és 6. szakasz középpontba helyezkedett el, azaz a köteléki jogtól szerkezetét tekintve csak némileg különült el. Az 5. szakasz (*Von Rechten und Pflichten der Eheleute in Beziehung auf ihr Vermögen*, 205–344. §§) elsősorban a törvényes vagyoni jogot, a férji vagyoni igazgatás rövid definícióját (205. §) tartalmazta. Az ALR rendszerében a törvényes és a szerződéses vagyoni jogot nem állították szembe egymással, hanem a szerződéses vagyoni jog szabályai az előzővel elkeveredtek, mintegy a 205. § kiegészítéseként kerültek be ugyanabba az 5. szakaszba. Itt rendezték tehát a nő törvény által (206–207. §§) és szerződéssel fenntartott vagyonát (208–209. §§), a fenntartott vagyont nem képező, ún. házasságba hozott vagyont (210–220. §§), a feleség (221–230. §§) és a férj (231–246. §§) behozott vagyoni feletti jogait, az ingókra vonatkozó speciális szabályokat (247–250. §§), a törvényes vagyoni jog szerződéssel történő változtatásának lehetőségét (251–253. §§), a nőt a bevitt vagyon miatt férje vagyonán megillető jogokat (254–275. §§), a házastársaknak juttatást nyújtó rokonok jogait (276–309. §§), a házastársak közötti ajándékozás szabályait (310–317. §§), a házastársak adósságait (318–340. §§) és végezetül a feleség kezességvállalását (341–344. §§) is. A 6. szakasz – kimerítő porosz részletességgel – a vagyoni közösség (*Von der Gemeinschaft der Güter unter Eheleuten*, 345–433. §§) regionális, választható szabályait rendezte, majd ugyan azzal a logikával, amit a CMBC alkotói is követtek, ismét köteléki jog, a házasság megszűnésének szabályai következtek.

Az ALR esetében is az a kapcsolat tette ésszerűvé a vagyoni jog köteléki jogi szabályok közé ékelését, ami a házasság személyi joghatását tartalmazó 4. szakasz (*Von den Rechten und Pflichten der Eheleute, in Beziehung auf ihre Person*) és a felek vagyoni viszonyai között volt. A természetjogi elvekből ebben a tekintetben nem sok maradt. A jogalkotó módszere, ahogy az ALR más részeiben, úgy ebben a szakaszban is az volt, hogy a természetjogi szellemű elvek, ez esetben a házastársak közös kötelezései és jogai – mint példának okáért a hűség kölcsönös tanúsítása (181. §) vagy egymás támogatása (174. §) – után a kivételek, a csak az egyik felet terhelő kötelezettségek és jogosultságok köre következett, amely a kölcsönösséget szűk térre szorította vissza. A közös jogok és kötelezettsé-

¹¹ DUNCKER 2003, 151. p.

¹² DUNCKER 2003, 151–152. pp.

gek között közvetlenül vagyoni viszonyokra vonatkozó szabály nem volt. A férj részéről családfői pozíciója (184. §), ebből fakadó tartási kötelezettsége (185. §), felesége vagyonának védelmére vonatkozó kötelezettsége (188. §), a feleség részéről pedig háztartásvezetési kötelezettsége (194. §), kereső tevékenységének a férj jóváhagyásához való kötése (195. §) és terhes ügyletkötési képességének hiánya (196. §) azonban már szoros kapcsolatban állt a vagyoni viszonyokkal. Az ALR törvényes vagyoni rendszere, a férji vagyoni igazgatás ezekkel a jogokkal és kötelezettségekkel együtt értelmezhető csak.

Mindezek ellenére sem az elnyomott feleség képét látom a porosz törvénykönyv házassági jogában, hanem a 18. század családfelfogásának,¹³ tradicionális erkölcsének és a nők társadalmi helyzetének korabeli lenyomatát, illetve a századvég jogirodalmában¹⁴ általánosnak tekinthető szemléletet. Ezt támasztja alá, hogy kivételként, férje távollétében, ha a férj ügyei viteléről nem gondoskodott, a nő jogosult volt mindazt megtenni, amit a rendes és szokásos vagyoni igazgatás megkívánt (202. §). Tegyük hozzá, a német természetjog a házasság céljának a két, természettől fogva különböző és egymást kiegészítő, egymásban teljességre jutó személy legtokéletesebb egyesülését látta, ami könnyen használható volt a férji vagyoni igazgatási jog alátámasztására. A házastársak emberi méltósága és elvi szintű jogegyenlősége (24. §) a római emancipált nő alakjával itt nem párosult, a „tokéletes nőiesség“ és a „tokéletes férfiasság“ abban az egységben valósult meg, amit az ALR házasság-fogalma a kölcsönös támogatás követelményével és a férj elsőbbségével fejezett ki (184. §).¹⁵

Amikor a *Dominium Austriae* magánjogi jogegységesítésére az uralkodónó udvari jogásza *Joseph von Azzoni* (1712–1760) irányításával először kísérletet tettek (*Codex Theresianus*, 1766), az osztrák örökös tartományok még számtalan szállal kapcsolódtak a Német-római Birodalom más tartományaihoz, de *Mária Terézia* – aki a száli frankok továbbélt öröklési jogi szabályai szerint császárnő nem lehetett – férje császári pozíciója révén a birodalomnak is meghatározó személyisége volt. Az OPTK hatályba lépésekor (1812) *I. Ferenc* már az Osztrák Császárság császára volt, és miután az osztrák örökös tartományok kimaradása a német egységből 1866-ban egyértelművé vált, a német nyelvű OPTK osztrák törvénykönyvvé „lett”.¹⁶ 1812 és 1866 között azonban egy volt a német kodifikációk sorában, és a jogtudomány is ennek fényében értékelt, illetve kritizálta.

¹³ Lásd hozzá WOLFF, JÖRG: *Familie und soziale Abweichung – Verhaltenskonzepte der Rechtsordnung in der Nachfolge des ALR*, in: WOLFF, JÖRG (szerk.): *Das Preußische Allgemeine Landrecht. Politische, rechtliche und soziale Wechsel- und Fortwirkungen*. C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 1995. 215–236. pp.

¹⁴ Höfner (*Theoretisch practischer Commentar*, 1783) uralomnak (Oberherrschaft) nevezte a férj felesége feletti jogosítványait; Hommel (*Rhapsodia quaestiorum*, 1787) férji hatalommal (potestas) igazolta a korlátozott fenytési jogot; Hofacker kortásainál lényegesen finomabban a férj hatalmáról úgy beszélt, mint aminek célja a házastársi életközösség és a család támogatása, míg Hugo (*Lehrbuch des civilistischen Cursus*, 1799) tudatosan mellőzte a házassági „uralom” kérdését, és kevés kivételtől eltekintve a vagyoni jogi meghatározásokat mutatta csak be. A szerzők műveit idézi DUNCKER 2003. 384–385. pp.

¹⁵ TAEGER, ANGELA: *„Im Familienglück lebt die Vaterlandsliebe“*. *Dynamik und rechtliche Rehmung der Ehe im Preußen des 19. Jahrhunderts*. In: Wolff 1995. 205–206. pp.

¹⁶ SCHERMEIER, MARTIN JOSEF – STAGL, JAKOB FORTUNAT: *Der Einfluss des ABGB auf die Entstehung des BGB – Gesunder Menschenverstand versus „Beruf zur Gesetzgebung“*. In: Fischer-Czermak, Constanze et al (szerk.): *Festschrift 200 Jahre ABGB*. Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2011, 254–255. pp.

A kritika Savigny részéről, többek között a törvénykönyv szerkezete tekintetében,¹⁷ ugyan súlyos volt, az OPTK eredeti három-könyves, intézményrendszerét a mai napig megőrizte. A személyek jogát tartalmazó I. részt (*Von dem Personenrechte*) a dolgok joga (*Von dem Sachenrechte*) követte, melyen belül a dologi jog (*Von den dinglichen Rechten*) és a kötelmi jog (*Von den persönlichen Sachenrechten*) kapott helyet, míg a III. rész a személyek és a dolgok jogának közös meghatározásait (*Von den gemeinschaftlichen Bestimmungen der Personen- und Sachenrechte*) tartalmazta. Ebben a szerkezetben a házassági köteléki és vagyonjogot egymástól élesen különválasztották; az előbbi a személyek jogában (*Von dem Eherechte*, 44–136. §§), az utóbbit a köteléki jogba helyezték házassági egységek cím alatt (*Von den Ehepacten*, 1217–1266. §§). Az OPTK vagyonjogának kiindulási pontja tehát az volt, hogy a házastársak maguk alakítják vagyoni viszonyaikat, ami rendkívül praktikusnak bizonyult, mivel lehetővé tette, hogy a német (osztrák), cseh, galíciai lengyel, zsidó és más népelemek tradicionális joguknak megfelelően határozzák meg azokat az intézményeket, melyeket személyes igények szerint tovább is formálhattak. Ennek a különválasztásnak azonban hátránya is volt: a családi viszonyok együttes szabályozását a személyi jogban, ahol a házassági köteléki jogon túl a szülők és gyermekek közötti jogviszonyt (*Von den Rechten zwischen Aeltern und Kindern*, 137–186. §§), valamint a gyámságot és a gondnokságot (*Von den Vormundschaften und Curatellen*, 187–284. §§) is rendezték, nem valósíthatták meg.

Kérdéses, hogy ezek után a személyek jogában található házastársi jogok és kötelezettségek (*Rechte und Verbindlichkeiten der Ehegatten*) a kötelmi jogi karakterű vagyoni szabályokkal milyen kapcsolatban álltak. A törvénykönyv 89. szakasza szerint „a házastársak jogai és kötelezettségei egyesülésük céljából, a törvényből és megkötött egyezményeikből következnek. Itt csak a személyes jogok; ezzel szemben a házassági egységekből származó dolgok joga a második részben rendeztetik.” Mindebből világos, hogy a jogalkotó következetesen különválasztotta a személyes és vagyoni joghatásokat, az utóbbit, mint általános kategóriát és a házassági vagyonjogot azonban nem. Nem feledhető: a történeti jogi iskola (*Historische Rechtsschule*) dogmatikája és ebből következő fogalmi precizitása az OPTK megalkotása idején még nem létezett, sőt az osztrák magánjog-tudományban a „családi jog” fogalmát abban az értelemben, amit az ma hordoz, az 1960-as évekig nem is használták.¹⁸

A házassági vagyonjog kötelmi karaktere és az idézett 89. § törekvése ellenére elkerülhetetlen volt, hogy olyan személyes joghatásokat is nevesítsen az osztrák kódex, melyeknek a vagyonjogban is meghatározó szerepe volt. Kölcsönösség alapján csak a házastársi tartozás, a hűség és a tisztességes bánásmód kötelezettségét rögzítették (90. §), míg a férj családfői pozícióját, a ház (család) ügyeinek irányítását, felesége tisztaság tartása és képviselőjének jogát (91. §) – a kor patriarchális családképének megfelelően¹⁹ – az osztrák kódexben sem kérdőjelezték meg. A feleség joga, hogy férje nevét viselje, kötelezettsége,

¹⁷ SAVIGNY, FRIEDRICH CARL VON: *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Dritte Auflage*. Verlag von J. C. B. Mohr, Heidelberg, 1840 (1. kiadás: 1814). 95. oldaltól. Lásd hozzá SCHERMEIER – STAGL 2011. 253. p.

¹⁸ STEPPAN, MARKUS: „*Rechte und Verbindlichkeiten der Ehegatten*” im *ABGB des 19. Jahrhunderts*. In: Béli Gábor et al (szerk.): *Institutions of Legal History with Special Regards to Legal Culture and History*. PTE ÁJK, Bratislava – Pécs, 2011. 159. p.

¹⁹ STEPPAN 2011, 160–186. pp.

hogy lakóhelyére kövesse, a háztartásban és szerző tevékenységében ereje szerint támogassa, valamint rendelkezéseit megtartsa és megtartassa (92. §), illeszkedett ehhez a képhez. Jelentős különbség az előző kódexekhez képest, hogy nem rögzítették, hogy a feleség csak a háztartásban tevékenykedhet, nem lehet önálló szerző tevékenysége vagy ebben férje jóváhagyására van szükség. A köteléki jogi bontó okokat itt figyelmen kívül hagyva, a röviden és precízen felsorolt házastársi jogokból és kötelezettségekből jóval szabadabb asszonykép bontakozik ki, mint a kor más jogforrásaiból,²⁰ vagy akár a porosz kódex rendelkezéseiből. Bár a jogirodalom egyes képviselői még az OPTK százéves jubileumakor is a jogszabályok és a tényleges társadalmi mentalitás közötti különbségről beszéltek,²¹ és a paradigmaváltás, a patriarchálistól a partnerségen alapuló házastársi viszonyra való áttérés kétségen kívül csak a 20. század második felének a terméke volt Ausztriában, ez a szabadabb kép két okkal is magyarázható: egyrészt az elkötelezett udvari természetjogászok törekvésével, másrészt a vagyonekülönítésen alapuló és a szerződéses vagyoni jogot előtérbe helyező házassági vagyoni joggal. A két joganyag közötti kapcsolat a szemléletmódot tekintve – a kódexen belüli elhelyezéstől függetlenül – erősnek látszik.

Nem hagyható szó nélkül, hogy a 18. és 19. század fordulója után kibontakozó Történeti Jogi Iskola pandektista jogtudósai sem képviseltek „haladóbb” álláspontot a feleség jogállása tekintetében, mint a három természetjogi kódex. Az ok kézenfekvő: a történetileg kifejlődött *gemeines Recht* rendszerbe foglalt leírásáról, nem pedig reformkövetelésekről volt szó munkásságukban. Példának okáért *Puchta* a házasságot olyan jogviszonyként definiálta, melyben „mindkét házastársnak joga van a másik személyére”. Ennek a jognak a tartalmát szerinte „a házassági közösség képezi, amennyiben a felek kötelezettségei jogi értelemben megragadhatók. A férj házassági joga túlsúlyt képez; a nő neki *reverentia*-köteles, függőségi viszonyban van, és ebből következően a férjet *interdictum de uxore exhibenda ac ducenda* illeti.”²² Figyelemre méltó az is, hogy a romanista jogtudós definíciója protestáns területen született meg, míg dél-német katolikus térségben „mindenkorra” (*auf Ewig*) kötött kapcsolatként definiálták a házasságot. Ez „egyenjogú és tökéletes életközösség, melyben ami az egyiké, az a másiké”,²³ de ez a müncheni romanista, *Pagenstecher* szerint nem zárta ki a férji családfői pozíciót, amely a dotális rendszerű bajor házassági vagyoni jogot is alapjaiban meghatározta.²⁴

II. Regionális rendszer vagy egységesítés? A szerződéses vagyoni jog jelentősége

Összetett szerepkörét a jogrend a történelmi tapasztalat szerint akkor tudja kellő hatékonysággal betölteni, ha személyi és területi partikularizmus helyett jogegység uralkodik az adott állam területén. A természetjogi kodifikációk korában a felvilágosult, de egyben

²⁰ DUNCKER 2003, 321. p.

²¹ OFNER, JULIUS: *Der soziale Charakter des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches*, in: Festschrift zur Jahrhundertfeier des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches 1. Juni 1911, Band I, Wien, 1911. 441–477. pp., különösen 466. p.

²² PUCHTA, GEORG FRIEDRICH: *Lehrbuch der Pandekten*. Verlag von Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1838. 446. p.

²³ PAGENSTECHEER, ERNST: *Pandekten-Praktikum zu Puchta's Pandekten und Girtanner's Rechtsfällen, mit Hinweisung auf die Lehrbücher von Arndts und v. Baugerow*. Verlag von Bangel und Schmitt, Heidelberg, 1860. 596. p.

²⁴ PAGENSTECHEER 1860, 597. p.

centralizációs irányultságú német monarchiákban messze nem lehetett közös vagyonejgról beszélni. Közös alap ugyan volt: mindenütt a germán és a római elvek és intézmények keveredtek, csak éppen nem feltétlenül ugyanazok az intézmények, illetve más mélységben és más kombinációt alkotva. Mindezt a kor felvilágosult elvek által befolyásolt, germán és keresztény alapú házasságfelfogása is erőteljesen befolyásolta. Össznémet szinten több száz, sőt a részletek sajátosságait figyelembe véve ezer feletti partikuláris házassági vagyonejgró érvényesült,²⁵ amin csak keveset változtatott az a tény, hogy a bajor (1756), a porosz (1794) és az osztrák monarchiáknak (1812) is volt már magánjogi kódexe. A természetjogi kodifikációs hullám jogalkotóinak annak ellenére is szembesülniük kellett az egységes és egyedüli rendszer helyességének dilemmájával, hogy nem össznémet, hanem kisebb területi egységről volt csak szó. A jogi partikularizmus kérdését két módon oldották meg vagy lépték át a kodifikátorok: az ún. regionális rendszer (*Regionalsystem*) alkalmazásával lehetővé tették, hogy területenként eltérő normák érvényesüljenek vagy egységes szabályozást adtak a szerződéses jog – eltérő fokú – eltérbe helyezése mellett.

A Savigny által megfogalmazott fogalmi precizitás és dogmatikai igényesség kívánalmától még messze elmaradó bajor kódexben *Kreittmayr* nem vagyonejgró rendszerekről írt, hanem vagyonejgró intézményekről – mintegy két tucatnyi nehezen áttekinthető szakaszban (13–32. §§), magyarázat nélkül hagyott latin kifejezésekkel teletűzdelve. A CMBC „törvényes vagyonejgró rendszere” az utólagos tudományos értelmezés szerint²⁶ vagyonekülönítésen alapuló dotális rendszer volt. A kódex atyja a partikuláris jogi tradíció és a jogegységesítési szándék közötti ellentétet azzal oldotta fel, hogy a vagyoneközösség (*communio bonorum*, 32. §)²⁷ általános vagy korlátozott változata törvényes rendszerként érvényesült, ha a „helyi szokás” ezt diktálta, de ugyanakkor szerződéssel is kiköthették a felek ott is, ahol dotális rendszer volt a törvényes. A CMBC házassági vagyonejgróban tehát a regionális jog továbbélhetett, így a jogegység gyakorlatilag nem valósult meg.

A CMBC az ún. házassági egyezvények (*Heyraths-Pactis*) különböző típusait sorolta fel. Ilyen paktum volt a *dos*-rendelés (*pacta dotalia*, 29. §), a házastársak élők közötti és halál esetére szóló egyéb, többek között vételi, csere, bérlet, haszonbérlet, zálog és letét ügyletei (30. §), a házasság előtt ajándékozás (*donatio ante nuptias*) két formája, azaz a házassági ígéret jeleként és bizonyítékaként adott ajándék (*Mahl-Schatz, arrha sponsalitia*, 17. §),²⁸ valamint a jegyesek ajándékai (*Geschenke der Verlobten*,

²⁵ DUNCKER 2003, 1020. p.

²⁶ DUNCKER 2003, 1020. p.

²⁷ 32. § „A vagyoneközösség, melyben minkét házastársnak bizonyos része van, egyrészt kiterjedhet minden meglévő és későbbi vagy csak némely vagyontárgyra, és eszerint Generalis vagy Particularis közösségnek nevezetik. Másrészt mindkettőnek csak akkor van helye, ha megegyezésben kifejezetten így rendelkeztek, harmadrészt azonban ez a helyi szokás szerint is történhet, ha mást, továbbá mennyegzői ajándékot, közös házi ingókat és közszerzeményt nem kötöttek ki. Negyedszer a közösség mindkét típusa, nevezetesen a generalis és a particularis, az általános társasági jogok és szabályok szerint ítéltetik meg tévelygések esetén, amennyiben ezeket külön rendelet vagy megegyezés nem korlátozza, melyben is ötödször a házastársak közös vagyontárgyait szabály szerint azonos (mértékű) nyereség és veszteség terheli (...). Hetedszer hogy mindezzel a mondott személyek között közös kereskedésük vagy iparüzésük okából keletkezett terhek és egyéb veszteségek vagy nyereségek miatt minél kevesebb vita adódjon, a felsőbbbség szorgalmasan törekedjen arra, hogy a házassági egyességekben előzetesen mindazt megállapítsák, amit meg kell tartani.”

²⁸ 17. § „A Mahl-Schatz, amit a menyasszony a vőlegénytől vagy ez attól a házassági ígéret jele és bizonyítékaként kap az elhálás előtt (Arrha Sponsalitia) egyrészt a valós átadás időpontjától fogva a megajándékozott tulajdonába kerül és marad. Másrészt a Mahl-Schatz egyszerű ígérete érvényes, és az ígértező felet szava tel-

sponsalitiâ largitate 18. §),²⁹ végezetül a házastársak egymás közötti, nevesített ajándékaik (*Wiederlag*, 14. § és *Morgen-gaab*, 16. §) és az egyéb, joghatállyal nem rendelkező ajándékozások (*donationes simplices*, 31. §). A *donatio propter nuptias* tilalma tehát a bajor jogban nem általában, hanem csak a *donationes simplices* tekintetében érvényesült. A házastársak egymás közötti szerződéseinek ez a kategorizálása azt jelzi, hogy – bár az elnevezésekben ez sem jelent meg – megkülönböztették a házassági vagyoni tárgyú (*dos*-rendelés, különböző ajándék-típusok) és az egyéb egymás közötti szerződéseket. A házassági vagyoni tárgyú szerződések alkalmazását a CMBC esetében a dotális rendszer kívánta meg, viszont a római és a germán jogi tradícióra egyaránt visszavezethető szerződéses vagyoni jog kiegészítette a regionális rendszert. A Bajor Királyság alattvalói között így egyrészt továbbélhetett a partikuláris jogok vagyoni közössége, másrészt a házastársak paktumaikkal igényeiknek vagy a helyi szokásoknak megfelelően alakíthatták a törvényes intézményeket. Ahogy a kódex, úgy a dél-német jogtudomány sem tartotta szükségesnek, hogy a házassági szerződések szabatos definícióját megadja. A romanista *Pagenstecher* még 1860-ban sem írt külön a házassági szerződésekről, hanem csak a *pacta dotalia* kapcsán említette meg, hogy a „a házassági szerződések a dotálás célját nem hiúsíthatják meg és a dotáció szabályaiba nem ütközhetnek bele. (...) Egyébként pedig ezeknek a szerződéseknek a meghatározásai a női és férfi dosról (*contrados, antipherna, propter nuptias donatio, Widerlage, Gegenvermächtniß*) stb. kötelezőek”.³⁰

A dél-német jogi tradícióval szemben a Porosz Királyságba integrált területek jelentős részén a 13. századi szász tartományi szokásjoggyűjtemény, a Szász tükör vagyoni joga, a férfi vagyoni igazgatási rendszer érvényesült az ALR hatályba lépéséig. Bár az 1791-re elkészült törvénykönyvet, miután a forradalmi Franciaország radikalizálóító eseményei hatására félretették, 1794-ben a frissen megszerzett lengyel területek beolvasztási célzatával mégis hatályba léptették. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a törvénykönyv előkészítésekor kifejezetten gondoltak a Porosz Királyságon túli német területekre is. Úgy kellett megalkotni, hogy a kódex joga akár másutt is érvényesülhessen, ezáltal is a *Hohenzollern* dinasztia egységesítési céljait szolgálva a 18. század végén már végnapjai felé közeledő, csupán formális értelemben létező „*altes Reich*” helyén. A jogegységesítés célzata azonban a házassági vagyoni jog területén megbukott. A tradíciók továbbélésének eszközét a CMBC-hez hasonlóan a regionális rendszer alkalmazásában találták meg a jogalkotók: az ALR rögzítette, hogy ahol a tartományi vagy városi jog a vagyoni közösségi rendszert írja elő, ott ez továbbra is megtartható (II. rész 1. cím 6. fejezet 345. §). Ezeket a partikuláris jogokat többnyire az ALR hatályba lépését követően rövidesen kodifikálták, méghozzá úgy, hogy elsőbbségüket továbbra is meg-

---

jesítésére kötelezi, a tulajdon azonban nem száll át előbb, csak a tényleges átadással. Harmadrészt ugyanennek azok közt a dolgok közt van helye, ahol a hozomány, és negyedszer bírósági inszinuáció nem szükségeltetik, ha az érték az 1000 fl-ot meghaladja. Ötödször az ilyet az elhalás sokkal inkább megerősíti, minthogy feloldaná. Hatodszor mindezekkel szemben elenyészik és in natura vel pretio restituirt lesz, ha a házasság nem jön létre vagy érvénytelenítik, kivéve hetedszer, ha valamelyikük vétke miatt a feleket elválasztják egymástól, mert ez esetben a vétkes fél, aki által a házasság akadályoztatik, nem csak az átadott Mahl-Schatzot köteles visszaadni, hanem mindenképp elveszíti azt, amit neki a nem vétkes fél juttatott.”

²⁹ 18. § „Azokat az ajándékokat, melyeket a jegyes személyek egymásnak szerelemből és a jövőbeli házasság reményében vagy mindezek biztosítására adnak, mindvégig úgy kell tekinteni, mint ahogy az említett Mahl-Schatz tekintetik.”

³⁰ PAGENSTECHER 1860, 606–607. pp.

örizték a porosz törvénykönyvvel szemben.³¹ A kodifikált regionális jog általános vagyontársasága nem egy esetben, így például az 1860. április 16-i porosz házassági vagyoni jogi törvényben, lényegét tekintve alig tért el az ALR szabályaitól, és a vagyontársaság jogi konstrukciója teljesen meg is egyezett azzal (*Provinzialgesetz*, 1. §).³² Mindez különösen annak fényében érdekes, hogy a későbbi szakirodalom a férj vagyoni igazgatást vagyonekülönítésen alapuló rendszernek tekintette és tekinti.³³

Az ALR-ben lehetővé tett regionális, általános vagyontársasági rendszere kapcsán a korabeli jogtudományban komoly vita bontakozott ki, mivel a partikuláris jogok egységes koncepciójával szemben az ALR nem adta meg, mit ért vagyontársaság alatt, sőt váltakozó szóhasználata (*Gemeinschaft der Güter*: 361. § és 363. §, *gemeinschaftliches Vermögen*: 380–381. §§, *Miteigentum*: 365. § és 653. §) öt különböző lehetőséget is felkínált a tulajdon természetének értelmezésére. Felfogták azt *societasként*, egy képzelt személyegyesülés tulajdonaként, a férj egyedüli tulajdonaként, közös tulajdonként (*Miteigentum*) és tulajdonok összességéként (*Gesamtmiteigentum*) is.³⁴ A bajor (32. §) és az osztrák kódexek (1177, 1178 és 1134. §§) általános vagyontársasága *Lücken* szerint *societas omnium bonorum* „vagy ahhoz igen hasonló jogviszony”, ezt az értelmet azonban maga az ALR kizárta, hiszen a *societast* szerződésként intézményesítette (32. §), míg az általános vagyontársaság egyrészt törvényes következménye a házasságkötésnek, másrészt pedig ősi germán jogintézmény, amit nyilvánvalóan hibás lenne római jogi jogelvekkel magyarázni – érvelt a göttingeni bírósági refendárius.³⁵ *Hasse* elméletében a képzelt személyegyesülésről ezzel szemben a házaspár, mint a két egyéntől, azaz a férjtől és a feleségtől különböző, erkölcsi értelemben vett egyesülést jelentett, és a közös vagyon feletti tulajdonjoggal ez a személyegyesülés rendelkezett.³⁶ Ezt elfogadva azonban nehezen magyarázható, hogy felelhet mindkét házastárs személyesen is a közös vagyon terheiért, illetve az egyik házastárs halálakor a közös vagyon miatt ennek örökösei és a túlélő házastárs között oszlott meg az ALR-ben. *Dunker* a házasság fennállása idején a férj kizárólagos tulajdonjoga mellett foglalt állást, azaz a nő tulajdonjoga szerinte a házasság megszűnésével nyert joghatályt.³⁷ Kérdéses, hogy ha elmélete igaz, mivel magyarázható, hogy a férj rendelkezéseit a vagyontársaság minden formájánál többnyire felesége jóváhagyásához kötötték. Az elmélet értelmében a házasságba behozott adósságok csak a férjet terheltek volna, ezt a korabeli gyakorlat azonban egyáltalán nem ismerte, az ALR pedig világosan ellenkezőleg foglalt állást (361. 366. és 377. §§). Különösen a 18. században volt elfogadott az a nézet, hogy a vagyontársaság

³¹ DERNBURG, HEINRICH: *Lehrbuch des preußischen Privatrechts und der Privatrechtsnormen des Reichs*. Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, Halle, 1896. 24. §

³² LÜCKEN, AUGUST: *Die allgemeine eheliche Gütergemeinschaft nach dem Gesetze vom 16. April 1860 und nach dem Bürgerlichen Gesetzbuch. Eine vergleichende Studie*. W. Fr. Kaestner, Göttingen, 1899, 2. p.

³³ MARTITZ, FERDINAND VON: *Das eheliche Güterrecht des Sachsenspiegels und der verwandten Rechtsquellen*. Haessel, Leipzig, 1867. 83. p.

³⁴ LÜCKEN 1899, 3. p. A *societasként* történő értelmezéstől, illetve magának a germán jogintézménynek római jogi elvekkel történő magyarázatától Planitz is mereven elzárkózott. PLANITZ, HANS: *Grundzüge des deutschen Privatrechts nebst Anhang: Quellenbuch*. Verlag von Justus Springer, Berlin, 1925. 131. p.

³⁵ LÜCKEN 1899, 3. p.

³⁶ HASSE, JOHANN CHRISTIAN: *Beytrag zur Revision der bisherigen Theorie von der ehelichen Gütergemeinschaft*. Akademische Buchhandlung, Kiel, 1808. 93. p.

³⁷ DUNKER 1843, 219–220. pp.

tulajdonközösséget (*dominium duorum in solidum*) jelent,³⁸ míg ezt a 19. században több szerző is élesen bírálta.³⁹ *Lücken* álláspontja szerint az ALR szabályai (365., 373., 653, 654. §§) és a „*vom gemeinschaftlichen Eigentum*“ szóhasználat a címben) inkább a közös tulajdonnak (*Miteigentum*) felelnek meg,⁴⁰ mivel közös tulajdon a porosz kódex szerint akkor áll elő, „ha a teljes tulajdonjog egy dolog felett több személyt illet meg“ (14. §). Felfogása indokolásához a porosz igazságügyi miniszter minisztériumi közlönyében publikált mondatát idézte a szerző 1840-ből: az ALR-ben „a vagyontársaságban a házastársakat illető közös tulajdon a közönséges közös tulajdontól nem tér el“.⁴¹ *Lücke* azonban kénytelen volt egy kiegészítést tenni: ha a házastársak tulajdoni hányadukat a *condominium pro indiviso* értelmében harmadik személynek juttatnák vagy zálogba adnák, az egyben a házassági vagyontársaság végét is jelentené, mert annak lényege abban áll, hogy a tulajdonostársak házastársak. Mindezeket összegezve – a *Reichsgericht* egy pontosan meg nem jelölt döntésére hivatkozva – úgy foglalt állást, hogy a vagyontársaság tulajdoni hányadokra vonatkozó jogközösséget (*Rechtsgemeinschaft nach ideellen Einteilen*) jelent, amely az intézmény céljának megfelelően néhány módosulást mutat, a „házasság fennállása alatt látens részesedéssel“.⁴²

Az ALR ugyan megőrizte a házassági szerződések intézményét, azok jelentősége – legalábbis a CMBC dotális rendszerében betöltött szerephez képest – csekélyebb volt. Lehetősége volt a feleségnek egyrészt arra, hogy a férji vagyongazgatást bizonyos vagyontárgyait tekintve kizárja (ún. szerződéssel fenntartott vagyon, 208–209. §§), másrészt mindkét félnek arra, hogy a törvényes rendszert szerződéssel alakítsák (251–253. §§), végezetül egymásnak ajándékot adjanak (310–317. §§). A házassági szerződések definícióját az ALR – ebből a hármass felsorolásból következően – csak közvetetten tartalmazta. A házastársak egymás közötti más jogügyleteiről a törvénykönyv hallgatott, ami azzal magyarázható, hogy a férji vagyongazgatás azt gyakorlatilag nem tette lehetővé. A szerződéskötés a porosz jog szerint a házasságkötés előtt és után is történhetett (209. §). Ha ez a férjnek biztosított előnyt, a nőnek pedig kötelezettséget, csak bíróság előtt lehetett megkötni (198. §).

Míg törvény szerint fenntartott vagyon volt a férj által a házasságkötéskor ígért *Morgengabe* (207. §), valamint ami természete szerint a feleség használatában állt (206. §), ezeken a vagyontárgyakon kívül csak szerződéssel tudott a nő bármit is magának fenntartani (208. §). Ami a törvényes rendszertől való eltérést illeti, a behozott és fenntartott vagyontárgyak ezen jellegét kifejezett szerződéssel meg lehetett változtatni (251. §), amennyiben ez harmadik személy számára nem volt hátrányos (252. §), ide értve a törvény által fenntartott vagyontárgyakra vonatkozó szerződést is (253. §). A házastársak közötti ajándékozást az ALR – a bajor törvénykönyvvel szemben – nem tiltotta meg, ahogy az idegen ajándékozó esetében is lehetséges volt (310–311. §§). Csődbe esett férj ajándékait a hitelező az ajándékozás időpontjára tekintet nélkül visszavonhatta (312. §). Ha azonban a férj az ajándékozás időpontjában még nem volt eladósodva, csak akkor állt fenn a hitelezőnek ez a joga, ha az ajándék vagy az abból származó előny a

³⁸ VERACIUS 1681, 67. p.

³⁹ HASSE 1808, 14–15. pp. és DUNKER 1843, 25–26. pp.

⁴⁰ LÜCKEN 1899, 6. p.

⁴¹ LÜCKEN 1899, 6. p.

⁴² LÜCKEN 1899, 6. p.

megajándékozott vagyonában még megvolt (313. §). Az ajándékok között szólt az ALR azokról a ruhaneműkről, ékszerekről és más dolgokról, melyeket a férj feleségének tartás céljából juttatott. Ezek a nő „szabad tulajdonába” kerültek, azaz nem álltak férji vagyongazgatás alatt (314. §), és ezekre a hitelezők visszahívási joga nem terjedt ki (315. §). Az ajándékozást a vagyongazgatás felszámolásakor, a férji és női vagyon elkülönítésekor is figyelembe vették: azt vélelmezték, hogy az arany, ezüst, ékszer és egyéb ékeségeket a férj csak kölcsönözte, nem pedig ajándékozta (316. §). Ha a vélelem megdőlt, az ajándékozás szabályai érvényesültek (317. §). A szerződéses vagyoni jog csekély alkalmazása az ALR-ben a jogtudomány alakulását is befolyásolta.

Thibaut, aki a pandekták rendszeréről írt tankönyvét először 1803-ban, alig pár évvel az ALR után publikálta, ezt a sorrendiséget maga is megállapította a törvényes és a szerződéses viszonyok között: „A házasság joghatásait, amelyek még akkor is fellépnek, ha a házasság akár csak egy pillanatig állt fenn, részben határozzák meg a törvények, részben pedig különböző megállapodások közelebbről is alakíthatják.”⁴³ *Thibaut* kifejezetten hangsúlyozta, minden esetben vizsgálatot igényel, hogy a törvények (lábjegyzetben magyarázta: a helyi írott jog) mellett a házassági megállapodások (*Vereinbarungen*) mit jelentenek a házastársak közötti jogviszonyban, a gyermekek és harmadik személyek vonatkozásában,⁴⁴ azaz a megállapodásokról nem csak a házastársak közötti vagyoni viszonyok tekintetében beszélt. *Puchta* – mintegy negyvennégy évvel a porosz kódex hatályba lépése után – tankönyvében kiemelte, hogy „a felek vagyoni viszonyaikról történő megállapodással (*Verabredungen*), de különösen a jogosultak a *dos* tárgyában eltérhetnek a házassági előírásoktól, csak hogy *e pacta dotalia* tartalma nem állhat szemben a jó szokással és a házassági jogviszony lényegével (1), a *dos* intézményének lényegével (2.) és ha a *dos* a nőt illeti, nem csorbíthatja jogait (3)”.⁴⁵ Ez – az ALR-hez vagyoni jogának szemléhez, illetve a 251–253. §§ kifejezett rendelkezéseire igazodó – megfogalmazás jelzi, hogy a sorrend a német jogtudományban megfordult a két rendszer között: egyrészt a szerződési szabadsággal szemben érvényesült a törvényhez való kötöttség, másrészt a törvényes házassági vagyoni jog elsődlegessé vált, míg a felek megállapodásán alapuló vagyoni jog szerződéses kivétel lett. *Savigny* számára – a *consensus facit nuptias* elv értelmében – nem volt kétséges, hogy a házasság „valóságos szerződés” (*wahrer Vertrag*). Ez azonban nem jelentette azt, hogy a kötelekre vonatkozóan a házastársak egyezkedhetnének egymással, hanem a köteleket annak érvényessége tekintetében a házasságkötés időpontjában fennálló törvények szerint,⁴⁶ felbontása tekintetében a bontókereset benyújtása időpontjában fennálló törvények szerint kell megítélni.⁴⁷ A férji hatalmat, melyre viszont a „törvények és a bírói hivatal igen korlátozott befolyást gyakorol csak”, *Savigny* nem tekintette a házassági jog részének, hanem a személyes jogálláshoz (*Zustand der Person an sich*) sorolta.⁴⁸ A házassági vagyoni jog tekintetében – az ALR-re hivatkozva – ugyancsak a törvényi jogot tekintette irányadónak, mégpedig

⁴³ THIBAUT 1828, 318. p.

⁴⁴ THIBAUT 1828, 318. p.

⁴⁵ PUCHTA 1838, 459. p.

⁴⁶ SAVIGNY, FRIEDRICH CARL VON: System des heutigen Römischen Rechts. Band VIII. Sei Veit und Comp., Berlin, 1849. 494. p.

⁴⁷ SAVIGNY 1849, 495. p.

⁴⁸ SAVIGNY 1849, 495. p.

a házasságkötés időpontjának megfelelően, ha a későbbiekben módosult volna.⁴⁹ Mindebből az következik, hogy házassági szerződések alatt Savigny a törvényi jogtól eltérő, házassági vagyoni jogra vonatkozó megegyezéseket értette a két házastárs között.

Hogy a szerződéses rendszer jelentősége a német jogban ennek ellenére is nagy maradt, nem igényel különösebb bizonyítást. Kiderül ez abból az egyszerű tényből is, hogy a házassági vagyoni jogot az OPTK, mint már szó volt róla, a kötelmi jog körében szabályozta, és ezzel a házassági vagyoni jog egészének kötelmi karaktert tulajdonított.⁵⁰ Az OPTK a jogegység megteremtésével a házassági vagyoni jog területén nem is próbálkozott. Bár a felvilágosodás korában széles körben elterjedt ún. szerződési elméletek, majd ezek alapján a francia 1791. évi alkotmánytól II. József 1783. január 16-i házassági pátenséig számos európai jogforrás – a szekularizálás igényével – polgári szerződésként definiálta a házasságot, sőt II. József pátensénél a német „bürgerlicher Vertrag” kifejezést latinul a *contractus matrimonialis* kifejezéssel adták vissza (1., 41. és 48. §§), az OPTK házasságfogalmában nem mutatkozott kétség abban, hogy a házassági köteléket létrehozó konszenzus (*vinculum matrimonii*) és a vagyoni szerződés (*contractus matrimonialis*) egymástól különbözik. A 44. § szerint „A családi kapcsolatokat házassági szerződés (*Ehevertrag*) hozza létre. A házassági szerződésben két különböző nemű személy törvényesen nyilvánítja ki akaratát, hogy elválaszthatatlan közösségben éljenek, gyermekeket nemzenek és egymást kölcsönösen támogassák”. A házassági vagyoni jogi fejezet (28. fej.) első szakasza ehhez képest a házassági egyességek fogalmát a következőképp adta meg az 1870-ben Pesten, Lampel Róbert kiadásában megjelent magyar fordítást alapul véve: „házassági egyezvényeknek (*Ehepakte*) azok a szerződések nevezetnek, melyek a házassági egybekelés tekintetéből (*in der Absicht auf die eheliche Verbindung*) a vagyoni nézve köttetnek” (1217. §). Az osztrák kódex tehát – a CMBC-hez hasonlóan – egyességekről beszélt a házassági vagyoni jogban és házassági szerződésről a köteléki jogban.

A nemesség és a vagyonos polgárság körében a jogegységesítés korában is nagy népszerűségnek örvendett az osztrák magánjogi szakirodalomban házassági adományok rendszerének (*Heiratsgabesystem*)⁵¹ is nevezett dotális rendszer, melynek keretében több intézményt nevesítettek: a menyasszony házasságba hozott hozományát (*Heiratsgut*, 1218. §), annak ellenügyletét (*Widerlage*, 1230–1231. §§), azaz a völegény által a menyasszonynak özvegysége esetére rendelt vagyont, a férj ajándékát feleségének a házasság elhálását követő reggelen (*Morgengabe*, 1232. §), az özvegyi tartást (*Witwengehalt*, 1242–1244. §§), a jegyesek és házastársak közötti ajándékozást (*Schenkung*, 1246–1247. §§), valamint az ugyanitt szabályozott házastársak közötti, kölcsönös végrendelet (*wechselseitige Testamente*, 1248. §) és az örökszerződés (*Erbvertrag*, 1249–1257. §§), ahogy a Lampel-féle kiadásban ezeket az intézményeket magyarra fordították. Bár a római-germán jogi tradíciót követő területeken rendszerint továbbélt a házastársak közötti ajándékozás tilalma, az OPTK ezt a szabályt nem vette át. Mivel „önmagában a házassági kapcsolat nem hoz(ott) létre közöttük vagyoni közösséget”, házassági egyességükkel a felek dönthettek továbbá a vagyoni közösségi rendszer alkalmazása mellett (1233. §) is. A vagyoni közösség szabályait a társasági jognak meg-

⁴⁹ SAVIGNY 1849, 499. p.

⁵⁰ KOCHER, GERNOT: *Österreichische und deutsche Privatrechtsgeschichte*. Graz, 1987. 62. és 167. p.

⁵¹ HINTEREGGER, MONIKA: *Familienrecht*. Verlag Österreich, Wien, 2001. 77. p.

felelően adták meg, és társaságként csak halál esetére intézményesítették. Ezek szerint „a házastársnak joga volt a felére mindannak, ami a vagyonszövetségbe kölcsönösen bevont javakból a házastárs halálakor megvolt” (1234. §). Mivel az Osztrák Császárságnak számolnia kellett azzal, hogy a birodalomba beolvasztott lengyel Galícia sajátos jogtörténeti gyökerekkel rendelkezik, másodikként az ott elterjedt ún. advitalitás (*Advitalitätsrecht*) is bekerült a törvénykönyvbe (1255–1257. §). Ez lényegét tekintve özvegyi haszonélvezeti jog volt, azaz a férj (vagy akár a feleség) túlélő házastársának haszonélvezeti jogot engedhetett a vagyonán. Ezek az intézmények az 1217. § szerint azonban nem kizárólagos tárgyai voltak a paktumnak: a normaszöveg a „főként, kiváltképp” (*vorzüglich*) kifejezést használta, így házassági egyességnek minősültek a felsoroltakon kívül olyan jogügyletek is, melyekben más intézményekről rendelkeztek a felek. Mindezek alapján nem túlzás azt állítani, hogy az OPTK házassági vagyonszövetségében egy egységes elem volt: a felek szerződési akaratának érvényesülése a törvényben szabályozott vagyonszövégési intézmények megválasztására és formálására – akár a regionális jogi tradíciót követve.

III. A törvényes vagyonszövégési rendszerek

A CMBC házassági vagyonszövégésének legfontosabb intézménye a hozomány volt, amit az intézmények felsorolását megelőző cím (*Von ihren Gütern, sondernbar dem Heyrath-Gut*) világosan tükröz. Az alapvetően dotális rendszert követő vagyonszövégésben azonban a vagyonszövégés elve nem tisztán érvényesült, hanem törvényben fogva három vagyonszövégési elemmel egészült ki. Házastársi közös tulajdonba kerültek a menyegzői ajándékok (*Hochzeit-Geschenke, munera nuptialia*, 19. §),⁵² a házassági közszerzemény (*eheliche Errungenschaft, questu conjugali*, 20. §)⁵³ és a közös házi ingók (*gemeinvermischter Haus-Fahrnuß*, 21. § első rész)⁵⁴ is.

⁵² 19. § „A menyegzői ajándékok, amelyeket a jegyesek másoktól tisztelet okából részesülnek (*Munera nuptialia*), a házasság alatt közösek lesznek és maradnak.”

⁵³ 20. § „A házassági közszerzemény. Ugyan ez a helyzet azzal, amit a házaspár jövedelméből félretesznek vagy közös szorgalmuk és munkálkodásuk által szereznek, de nem így, ha az (a vagyontárgy) egyik házastársé volt már a házasság előtt, vagy a házastárs a házasság alatt öröklés, ajándékozás, hagyomány vagy házastársi tevékenysége és közreműködés nélkül szerezte. A továbbiak a 32. § alatt állnak.”

⁵⁴ 21. § „A közös házi ingók. Továbbá közösen mindkét házastársé nem csak az a házi ingóság, amit kezdetben hoztak be (a házasságba), hanem amivel később gyarapodtak vagy együttesen szereztek, mik alatt egyrészt nem minden ingó dolog, hanem csak a háztartási felszerelés értetik, mint a lenvászon és az ágynemű, a konyhai cín és réz edények és ehhez hasonló, mint nem kevésbé a meglévő pénz, élelem, ital és gabona, míg nevezetesen ezek mind csak a mindennapi használatot és a háztartási (szükségletek) fedezését szolgálják. Mivel szemben másodsor minden ezen felüli pénz, gabona és kézműves áru, mint könyvek, fegyver, ló és úri kocsi, vadászati és halászati felszerelés, kocsi és ekék, a meglévő állatokkal egyben, nem kevésbé a végek és a fonadékok, drágaságok és ami a férj testére való, semmiképp sem értendők a közös házi ingóságok közé, hanem egyedül a férj tulajdonában állnak, harmadrészt azonban azon kívül, ami a végekből és fonadékokból, ruhákból és minden másból az asszony testére való, mert ezek őt illetik, és ezek felett, mint az ékszerek és drágaságok felett (melyekből kivételnek azok, miket a férjtől csak a maga ékesítése végett vett át) egyedül ő rendelkezik.”

A házassági adományok felett a jogosult tulajdonjogot, haszonélvezetet vagy csupán várományosi jogot is kaphatott. A hozomány (*Heyrath-Gut, Ehesteuer, dos, 13. §*),⁵⁵ ennek ellenügylete (*Wiederlage, Gegen-Vermächtnuß, contrados vel donatio propter nuptias, 14. §*),⁵⁶ az özvegy nő életfogytig tartó haszonélvezete férje vagyonának meghatározott részén (*Wittib-Sitz, Leibgeding, Dotalitium vel Vidualitium, 15. §*)⁵⁷ és a reggeli ajándék (*Morgen-Gaab, 16. §*)⁵⁸ olyan intézmények voltak, melyek – ha egyesség

⁵⁵ 13. § „Hozománynak (dos) nevezetik az, ami egyrészt a férjhez kifejezetten ezen a címen és név alatt, másrészt a feleség által, ha már sui juris, vagy öerette más által a házasságba bevitetik, harmadrészt a házasság létrejötté előtt vagy után, ámbár a Jus & Privilegium Dotis nem a házasság napján, hanem először a megegyezés létrejöttével kezdődik el. Negyedrészt azon személyek közé, akik a jog által hozományadásra kötelezettek, elsősorban a testi atya számlálattik, kivéve, ha vagyontalan, a leány nem áll már atyai hatalom alatt, magának is van elég vagyona vagy az örökségből való kitagadás oka vele szemben fennáll. Ötödészt ez a kötelezettsége a választott atyának ex Arrogatione vagy Adoptione ab Ascendente facta is megvan. Hatodrészt azonban ha az atya nincs abban a helyzetben, (hogy hozományt adjon), úgy ez a kötelesség az atyai ágon a nagyatyára, vagy a dédatyára száll, a hatalma alatt álló unokák és dédunokák tekintetében. Hetedszer az anya csak akkor köteles in Subsídium hozományadásra, ha a leány már huszonöt éves vagy az anya az igaz hittől szektás vallásba vitte magával. Nyolcadszor fivérektől és nővérektől vagy mástól a hozományadás nem várható el, és kilencedszer aki a fenti személyek helyett a járó hozományt megelőlegezi anélkül, hogy azt egyúttal ajándékozzanak jelen-tené ki, ugyan ezt kérheti tőlük is. (...)“

⁵⁶ 14. § „Amit a feleség a férjétől vagy helyette mástól annak előzetes tudomásával vagy anélkül a hozományra tekintve kap, az a Wiederlag vagy Gegen-Vermächtnuß (Contrados vel Donatio propter Nuptias), amire másodszor is nem csak maga a férj, hanem ha neki ehhez elegendő vagyona nincs, testi atyja, nagyatya vagy anyja is köteles, azonban nem más szabályok szerint, mint ahogy fent a hozományról rendeltetett. Harmadszor egyáltalán nem követeltetik meg, hogy a Wiederlag a hozománnyal azonos legyen, hanem több és némileg csekélyebb is lehet, ha azonban formális házassági egyesség nem kötöttik, annyival tartoznak a nőnek pro Contradote, mint amennyit hozománya kitett. (...) Ötödször a feleséget a házasság alatt sem tulajdon, sem használat vagy igazgatási jog ezen nem illeti, hacsak ennek ellenkezőjét ki nem kötötték, a házasság megszűnésekor azonban megkapja (...)“

⁵⁷ 15. § „A Wittib-Sitz vagy Leibgeding (Dotalitium vel Vidualitium) az a rész, amit a feleség férje halála után hátrahagyott vagyonából élete végéig élvezhet, ámbár feltételként és először is látni kell, hogy a házastársak között formális házassági egyesség kötött-e. Az első esetben és ha az egyességben a Wittib-Sitz nem rendeztetett, nem is követelhető az. Más esetben ez csak a nemes születésű nőt illeti meg, méghozzá másodsorban atától függetlenül, hogy ő a férje részére hozott-e hozományt magával vagy nem, és harmadszor legyen a mértéke felsőbbbségtől származó javak esetében részben a rendes szokás, részben a rendi állás és a hagyaték (nagysága) szerint vagy a megholt férj gyermekeinek száma szerint ex æquo & bono megmérve és meghatározva. Negyedszer a Wittib-Sitz és a Wiederlag egymás mellett nem állhat meg, ha azonban a kettőt együttesen kötik ki, a Wittib-Sitz a Jura & Privilegia Contradotis-t nem élvezi, hanem csak in Vim Debiti simplicis érvényesül. Ha tehát ötödször is a nemesnek született nő férjéhez hozományt hoz anélkül, hogy a Wiederlag a Wittib-Sitz mellett kikötöttet volna, úgy neki a kettő közül választania kell. Hatodszor a Leibgeding csak a férj halálával veszi kezdetét, és a feleségnek életfogytiglani haszonélvezetként azonnal bekebelezetik a Fructibus naturalibus tempore mortis pendentes, abból levonva a pro Cura & Cultura felhasznált költségeket. A Fructus Civiles azonban, ami a halál évét illeti, közte és a férj örökösei között tehát számba vétetik. Hetedszer a Wittib-Sitz megszűnik először is akkor, ha az özvegy meghal. Emellett az özvegyi szék visszavéttik, ha (a túlélő) újabb házasságra lép. Még harmadjára özvegy állapota alatti erkölcsstelen életvitele okából is. Negyedjére elváltatás okából, ha az a nő vétkességéből következik. Ötödjére súlyos bűncselekmény miatt. Hatodjára a Leibgeding gyanánt szolgáló dolgok jelentős és bűnös módon történt csökkenésekor vagy teljes elenyészésekor. Hetedjére tíz vagy húsz évnyi elévüléssel jelenlevők, illetve távollévők esetén. Ezzel szemben nyolcadjára sem egyházi rendbe lépéskor, kivéve a kolduló rendeket, akiknek nincs semmi sajátjuk, sem a házasságba hozott hozomány visszafizetésekor nem szűnik meg. Kilencedjére ha a Wittib-Sitz mellett a férj helyett harmadik személy is kiköti azt, ilyenkor a feleség mást vagy kétszeres Wittib-Sitz nem követelhet. Tizedjére végezetül mindenkor érvényes, hogy csak valós és jogszerű házasságnál történjék ez, azon kívül sem feltételes, sem feltétlen Wittib-Sitz nem létezhet.“

⁵⁸ 16. § „A Morgen-Gaab az az ajándék, amellyel a menyasszonyt szüzi állapotára tekintettel maga a vőlegény, vagy más ugyanezért megtiszteli. Ez egyszer az elhálás előtt és után is történhet, másodsor megegyezés vagy

„formális értelemben nem is jött létre” – bizonyos feltételek között és mértéket tekintve megillették a házastársat. Ezeket nevezhetjük – bár a kifejezés a kódexben sehol sem szerepel – törvényes és szerződéses formában is előforduló intézményeknek. A hozomány a feleség vagy a hozományadásra köteles rokon juttatása volt a férj részére, melyet a feleség „bevitt” a házasságba, azaz férji haszonélvezet és vagyonigazgatás alá került. A *Wiederlag* tekintetében, ha a felek másként nem rendelkeztek, a házasság alatt a férj maradt a tulajdonos. A feleség csak várományosi joggal rendelkezett, de a házasság megszűnésekor tulajdonul kapta a *Wiederlag* tárgyát. A *Morgen-Gaab* attól függően, hogy ígéretről vagy tényleges átadásról volt szó, várományosi és tulajdonosi jogosultságot is jelenthetett, a *Wittib-Sitz* pedig az intézmény lényegéből fakadóan özvegyi haszonélvezet volt azzal, hogy a *Wittib-Sitz* és a *Wiederlag* egymás mellett nem állhat(ott) meg” (15. §). A bajor törvénykönyv általában rendi állás szerint nem tett különbséget a vagyoni jogi intézmények törvényes vagy szerződéses volta között, bár ez alól kivételt jelentett a *Wittib-Sitz*, amely törvénytől fogva csak a nemes nőt illette meg (15. §).

A vagyonekülönítés elve elsősorban abban érvényesült, hogy – a közös vagyon mellett – a nő és a férj is rendelkezett saját vagyonnal, melynek egyedüli tulajdonosa volt. A feleség vagyona férji vagyonkezelés és haszonélvezet alatt álló vagyonból (*paraphernale*), illetve az alá nem tartozó, kifejezett rendelkezéssel fenntartott vagyonból (*receptitium*, *vorbehaltenes Gut*) tevődött össze (22. §). A „különbséget a hozomány, a *paraphernale* és a többi vagyon (igazgatása) között” *Krettmayr* a következőképp adta meg: „Egyrészt kétség esetén vélelmezni kell, hogy a vagyon inkább a férjé, mint a feleségé. Másrészt ehhez hasonlóan a feleség minden vagyona mindaddig *paraphernalénak* tekintetik, míg az állítólagos *bonum dotale vel receptitium* elegendő bizonyítást nem nyer. Ezek szerint tartatik valódi *paraphernalénak* harmadrészt a *Morgen-Gaab* és a *Mahl-Schatz* is, aztán pedig a fent nevezett *largitatem sponsalitiam* a feleséget a menyegzői ajándékokból illető résszel együtt, a házi ingókkal és a közszerzeményekkel, amíg elegendően nem bizonyíttatik, hogy mi és mennyi lett *pro bono dotali vel receptitio* nyilvánítva, míg ezzel szemben *receptitium* az ún. játék- és gombostű-pénz. Amit végezetül negyedszerre a férj feleségével pénzt vagy vagyont magának és egyedül az ő nevére szerez, az egyedül az övé lesz, és ámbár a feleséget és használt *paraphernaléja* örököseit ilyen esetekben megilleti, úgy a *surrogatumot* magát sem *in subsidium* más eszközök hiányában, sem egyébként nem vindikálhatja” (23. §). A közös házi ingókra kiterjedő korlátozott vagyonközösség szabályainál *Krettmayr* szólt a vagyonközösség alól kivett, személyes használatban álló ingókról (21. § második rész) is, melyeknél értelemszerűen nem történt rendelkezés a használat és a vagyonkezelés fenntartásáról. Arra volt jogi lehetősége a feleségnek, hogy az adott vagyontárgy fenntartott voltát bizonyítsa (24. §), sőt férje vagyonán ún. hallgatólagos zálogjoggal, az el-

---

tényleges átadás által. Ez utóbbi esetben a menyasszony tulajdonjogot szerez, míg az első esetben az ígértetvővel szemben jogi igényt, mindkettőt azzal a feltétellel, hogy a házasság megkötöttét és elhálták. Harmadszor amennyiben azonban a megegyezés vagy az átadás által a *Morgen-Gaab* okából valami létszen, úgy az érdekelt fél bíróságán a felsőbbség mondjon ítéletet, és a mérték részben a szokás szerint, részben a férj vagyona szerint, mégis sosem a kikötött egy harmadrésze felett állapíttassék meg, ha pedig paktum nem létezik, a *pro Qualitate Personarum* szokásos hozomány szerint. Negyedszer az a tiszteletadás, ami a szüzi állapotban nem lévő menyasszonyt vagy magát a vőlegényt illeti a házasságkötés napja előtt vagy után, nem *Morgen-Gaab*, hanem más ajándékozásnak tekintetik, ennek következtében az előbbihez tartozó szabadságok erre nem vonatkoznak.“

sóbség jogával vagy elkülönítési joggal (*stillschweigendes Unterpfans- Vorzugs- oder Separations-Recht*) biztosítást nyert házasságba bevitt vagyona és házassági igényei (25. §), valamint a férjet a kezelt női vagyon felett megillető rendelkezési jog korlátait is meghatározták (26. §). A feleség teljes vagyona azonban – a kifejezetten fenntartott vagyonon és a személyes használatban álló házi ingókon kívül – törvénynél fogva esett férji vagyongazgatás alá, és ez a nő akaratától a legcsekélyebb mértékben sem függött. A dél-német Heidelberg pandektajogot tanító professzora, *Thibaut* lényegét tekintve a CMBC szerint ismertette a dotális rendszer sajátosságait,⁵⁹ bár ő még a rendszer kifejezést természetesen nem használta.

Bizonyos szempontból nem jelentős a különbség a bajor földön, (kevert) dotális rendszer mellett érvényesülő férji vagyongazgatás és a porosz ALR törvényes férji vagyongazgatási rendszere között sem, hiszen mindkettő a vagyonelkülönítés elvén alapult, és mindkettőben a férj törvényes vagyongazgatási és haszonélvezeti joga érvényesült a nő fenn nem tartott vagyona felett. A porosz férj „köteles és jogosult” (*schuldig und befugt*) volt felesége személyének, becsületének és vagyonának védelmezésére (188. §), ami a házastársak közötti személyes és vagyoni viszonyokat is alapvetően meghatározta. A házasságkötéssel a feleség vagyona – nő törvény által (206–207. §§) és szerződéssel fenntartott vagyonát (208–209. §§) kivéve – a férj birtokába került. A házastársak tulajdonát ugyan egymástól következetesen elválasztották, mindkettőjük vagyonát a férj kezelte, akinek felesége ún. házasságba bevitt, azaz fenntartott vagyont nem képező vagyona (210–220. §§) felett haszonélvezeti joga volt. Az ingatlanok feletti rendelkezési jogot a férj csak felesége hozzájárulásával érvényesíthetett, míg tőke feletti korlátlan használati és rendelkezési jog illette. Mivel a feleség szabadon nem rendelkezett tulajdonával és nem szerzett, tartásra volt szüksége, amit férje legalább szükség szerint, normál körülmények között azonban társadalmi állásának megfelelően volt köteles biztosítani (184–185. §§). A férj bevitt vagyon feletti jogaival (231–246. §§) szemben az ALR bizonyos jogvédelmet biztosított a nőnek azzal, hogy szabályozta a bevitt vagyon miatt őt férje vagyonán megillető jogokat (254–275. §§). Ez a védelem azzal magyarázható, hogy a férj nem volt tulajdonosa felesége bevitt vagyonának, hiszen a házasság megszűnésével a két fél vagyona egymástól elkülönült és a tulajdonos (illetve jogutódja) birtokába került. Meg kell jegyezni, hogy a feleség vagyoni állása a házasság alatt a választható vagyonszövetség rendszerében sem volt lényegesen kedvezőbb, mint férji vagyongazgatásnál, hiszen a vagyonnövekményre az özvegy vagy elvált nőnek volt csak joga a házasság megszűnésekor. A férjzett nő germán *Muntra* visszavezethető cselekvőképzetlensége a 19. század során mindvégig megmaradt, miközben a polgári-liberális igények⁶⁰ már jóval messzebb nyúltak, mint ahogy a természetjogi (elvi) jogegyenlőség alapuló, de azt – az idézett kivételek mellett – ténylegesen elvető ALR engedte.

Az OPTK házassági vagyoni jogában – az ALR-től és természetesen *Savigny* későbbi értelmezésétől eltérően – a szerződéses vagyoni jog elsőbbsége érvényesült. A jogalkotó nevesített törvényes házassági vagyoni rendszert a vagyonelkülönítés által, azonban csak másodlagos jelleggel, arra az esetre, ha a felek másként nem egyeztek meg (1237. §). Ilyen rendelkezésre a jó fél évszázaddal korábbi CMBC-ben nem volt szükség, hi-

⁵⁹ THIBAUT 1828, 326–336. pp.

⁶⁰ TAEGER 1995, 207. p.

szen ott a dotális rendszer intézményei szerződés hiányában is érvényesültek, csak a törvényből következő formában. Az osztrák törvénykönyv 1237. § szerint mindkét házaspár megtartotta addigi tulajdonjogát és „arra, amit a házasság alatt szerzett, a másik nem formálhat(ott) igényt”: ez utóbbi körben ingók esetén az volt a tulajdonos, akinek a dolgot átadták, ingatlanok esetén pedig az, akinek a tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték. A házasfelek rendelkezési szabadságát elidegenítési vagy terhelési tilalomról szóló megegyezésük azonban korlátozhatta (364.§). Kétség esetén azt vélelmezték, hogy a szerzemény a férjé (1237. §).

A házasságkötéskor meglévő és az az után szerzett vagyon, amiről a felek paktum útján nem rendelkeztek, a nő szabad vagyonát (*freyes Vermögen*) képezte. Mindaddig, míg a feleség nem mondott ellent, az a jogi vélelem élt, hogy ennek igazgatását férjére, mint törvényes képviselőjére bízta (1238. §). A férjet a vagyonigazgatást tekintetve úgy kezelte a törvénykönyv, mint bármely más meghatalmazott ügyintézőt azzal a különbséggel, hogy a férj csak a törzsvagyont vagy tőkét tartozott felelősséggel. Ha másban nem egyeztek meg, a vagyonigazgatás során bekövetkező használatról nem tartozott számadással (1239. §), mint ahogy a feleség sem számolt el a haszonélvezettel, amit férjének átengedett, majd a házasság fennállása alatt magához vont. A férji vagyonigazgatási jog annak függvényében szűnt meg, hogy az átengedés hallgatólagos vagy kifejezett volt. Hallgatólagos átengedés esetén a házastársak bármikor felszámolhatták (1240. §), míg kifejezetten és időkorlát nélküli átengedés esetén a feleség visszavehette szabad vagyona igazgatását, ha úgy látta szükségesnek vagy hátrány veszélye állt fenn. Ellenben ha a nő maga igazgatta szabad vagyonát, a férj felesége „rendetlen gazdálkodását” leállíthatta, és a törvényes előírásoknak megfelelően akár tékozlóvá nyilváníthatta (1241. §). A férji vagyonigazgatás tehát az osztrák kódexben nem feltétlen jogosultsága volt a férjnek, hanem csak egy lehetőség a nő számára: szabad vagyonát ő maga, férje, de akár harmadik személy is igazgathatta.

Kérdés lehet, hogy az OPTK dotális rendszerének intézményei a bajor kódexhez hasonlóan házassági egység hiányában is érvényesültek-e. Az osztrák törvénykönyv hozomány alatt azt a vagyont értette, „amely a feleség által vagy harmadik személy által érette a férjnek a házassági együttéléssel kapcsolatos terhek viselésének megkönnyítésére átadott vagy biztosított” (1218. §). Fontos jellemvonása volt az osztrák *Heiratsgutnak*, hogy „a szülők vagy nagyszülők sorrendben és aszerint, ahogy a gyermekek tartására kötelesek, tartoznak a leányoknak vagy unokaleányoknak férjhez menetelük alkalmával hozományt adni vagy ahhoz lehetőségükhöz képest hozzájárulni, ha a menyasszony nem rendelkezik saját, illő hozományhoz elégséges vagyonnal” (1220. §). Ez azonban nem jelentett abszolút kötelezettséget, mert azok a leányok, akik már megkapták hozományukat, nem voltak „jogosultak arra, hogy újat követeljenek” (1223. §) és a rokonokat kötelezettségük alól a bíróság is felmenthette (1221. §). A kötelezettség korlátozott voltát két további szabály is jelezte: „Ha a leány szülei tudomása nélkül vagy akarata ellenére ment férjhez, és a bíróság a hozzájárulás megtagadását indokoltnak találta“, a szülők nem voltak kötelesek hozományt adni (1222. §) és ha a férj a házasságkötés előtt hozományt feltételként nem adta meg, nem is követelhetette azt (1225. §). A hozomány felett a férj – annak típusától függően feltétlenül vagy feltételesen – nem csak haszonélvezeti jogot nyert, hanem tulajdonjogot is. Feltétlenül, ha „a hozomány készpénzből, átengedett kötelmi jogi követelésből vagy elhasználható dolgokból“, illetve feltételesen, ha „a hozomány ingatlan javakból, jogokból vagy ingóságokból“ állt, melyek az állag megkímélésével használhatók

voltak (1228. §). A feltett kérdés tárgyában azonban a lényeg abban rejlett, hogy az osztrák hozományok nem voltak törvényből folyó változata, hanem csak és kizárólag a felek, elsősorban a férj kívánságától függött.

Az osztrák *Widerlage* az a vagyoni kötelezettség volt, „amit a vőlegény vagy egy harmadik személy a menyasszonynak hozománya gyarapítására adott.” Tárgyát közelebbről nem határozták meg. Ezt a feleség a házasság fennállása alatt nem élvezte. Csak ha férjét túlélte, illetve őt „a szabad tulajdon, külön megegyezés nélkül is, jöllehet a férjnek, ha ő éli túl (feleségét), a hozomány nem jár” (1230. §). *Widerlage* ígérésére – a hozománnyal szemben – sem a vőlegény, sem szülei nem voltak kötelesek, „de ahogy a menyasszony szülei tartoztak hozományt adni, úgy a vőlegény szülei is vagyoni kötelezettséghez illő kegyelmet” (1231. §). Ez az özvegy nőt illető ellátás tehát ugyancsak egyszemélyes alapult, mely felett akkor is tulajdonjogot kapott az özvegy nő, ha ezt külön nem kötötték ki.

Az osztrák *Morgengabe*, amely a férj ajándéka volt feleségének a házasság elhálását követő reggelen, paktum hiányában szintén nem létezett. Ha *Morgengabét* ígért a férj, kétség esetén azt vélelmezték, hogy a házasság első három éve alatt az átadásra is sor került (1232. §). A *Witwengehalt* az özvegy nőt férje halála után újabb házasságkötésig (1244. §) vagy élete végéig illető, szerződéses tartás volt, melyet mindig három hónapra előre kellett kifizetni (1242. §). Az özvegyet férje halálától számított hat héten keresztül, de ha terhes volt, szüléséig megillette a hagyatékból a szokásos ellátás is, melynek idejére a *Witwengehalt* nem járt (1243. §). A jegyesek és házastársak közötti ajándékozás az intézmény természetéből fakadóan törvényi kötelezettségen nem alapulhatott, mint ahogy ez nem volt kérdés a házastársak kölcsönös végrendeleténél és öröklési szerződésénél sem. Az egyaránt dotális rendszerű CMBC és OPTK közötti alapvető különbség abban állt tehát, hogy az előbbinél bizonyos esetekben paktum hiányában, törvényből fakadóan is érvényesülhettek egyes házassági vagyoni intézmények, az utóbbinál viszont – a férj halálát követően hat hétig, illetve a nő szüléséig az özvegyet illető ellátás kivételével – nem. Mindezeket túl – a bajor törvénykönyvvel szemben – a vagyoni közösség is csak szerződéssel volt kiköthető, azaz az OPTK dotális rendszerében következetesen alkalmazták a vagyoni elkülönítés elvét, hacsak a házastársak másban nem egyeztek meg.

IV. Következtetések

A német térség három természetjogi kódexe több szempontból sem jelenthetett megoldást a kodifikáció kora előtti házassági vagyoni jog problémáira a nő jogállása tekintetében. Egyik törvénykönyv esetében sem vállalkozott a jogalkotó arra, hogy merőben új elveken álló házassági jogot teremtsen, hiszen erre nem volt társadalmi igény sem. Az adott térség jogi öröksége, a tradicionális jog megoldásai és intézményei éltek tovább némileg módosított formában azzal, hogy a természetjogi szemléletmód, ha eltérő mértékben is, de mindhárom esetben finomított a házastársak közötti személyes jogviszonyon, és ez némi befolyást a vagyoni szabályokra is gyakorolt. Felesleges mindebben a német térség megkésettégét keresni a francia felvilágosodás jogi modernizációra gyakorolt hatásához képest; a forradalmi és a napóleoni francia házassági jog ugyanabban a „betegségben” szenvedett, mint a „teutsche Libertät” világának német kódexei. A természetjogi korszak a fennálló jogi kultúra keresztény és egyben germán tradícióra

visszavezethető patriarchális családmódeljét nem kérdőjelezte meg. A feleség vagyoni jogi állásának problémái a 19. század második felében nyertek csak ilyen minősítést, amikor a nőmozgalmi követelések között a házassági jog nemi jogegyenlőségen alapuló modernizációjának igénye is feltűnt.

A szász BGB⁶¹ már egy más kor szülte volt. Bár a szász monarchia magánjogi jogegységesítését ugyan még a természetjogi kodifikációs hullám idején, 1763-ban vették tervbe, sikerre a törekvés ekkor nem jutott. Az elhúzódozó jogegységesítésnek azonban volt egy hatalmas előnye: a Történeti Jogi Iskola tevékenységét és eredményeit, illetve az 1852. évi és 1860. évi tervezetek kritikáját figyelembe véve készülhetett el a törvénykönyv végleges tervezete 1863-ra, amely ezek után 1865. március 1-jén lépett hatályba, a (kis)német birodalmi egység megvalósítása előtt mintegy hat évvel. Rövid „élete” (1865–1899) ellenére a birodalmi kodifikációs folyamat figyelemre méltó előzménye volt, és ilyen módon kapcsolódási pontot képezett a *Savigny* körül kibontakozó korai pandektisztika és a 19. század közepétől a birodalmi BGB megalkotásáig terjedő második német kodifikációs hullám között. Így ez volt az első német törvénykönyv, amelynek megalkotói a törvényhozásért felelős (porosz) miniszterként is tevékenykedő (1842–1848) *Savigny* elvárásait a kodifikációval szemben magukévá tették, és ezért – a CMBC tankönyv jellegű magyarázatait és az ALR kazuisztikáját kerülve – az absztrakciós elvet (*Abstraktionsprinzip*), valamint az elválasztási elvet (*Trennungsprinzip*) is alkalmazták. A szász BGB ún. ötkönyves rendszerében az általános meghatározásokról szóló I. részt (*Allgemeine Bestimmungen*) a dologi jog („*Das Sachenrecht*”), a követelések joga, azaz a kötelmi jog („*Das Recht der Forderungen*”), majd a családi és gyámsági jog („*Das Familien- und Vormundschaftsrecht*”), végezetül az öröklési jog („*Das Erbschaftsrecht*”) követte. E tekintetben lényegi újdonsága az előző három kódexhez képest abban állt, hogy a családjogi viszonyokat nemcsak egyben szabályozta, hanem önálló részbe is helyezte, ezzel a személyi és a kötelmi jogtól is elválasztva. Más kérdés, hogy a természetjogászok törekvése a női jogok szélesebb körű figyelembe vételére ebben a korszakban szóba sem került: a germanista hagyaték hangsúlyozása éppen ellenkező hatást gyakorolt, a romanista hagyaték, a posztklasszikus római jog emancipált nőképe pedig ettől áthidalhatatlan távolságban volt.

Ugyanekkor a német nőmozgalom az 1860-évektől már fejlődésének második szakaszába lépett a Vormärz és a forradalom (1848–1849) évei után azzal, hogy régiókon túl terjeszkedő nőszervezetek jöttek létre. Ez a szakasz 1894-ben a Német Nőegyletek Szövetségének (*Bund der Deutschen Frauenvereine, BDF*) megalapításával zárult le. A szervezetséggel párhuzamosan a követelések tekintetében is világos határvonalat mutatott a 90-es évek dereka: míg eddig a karitatív tevékenység és a női képzési- és jövedelemszerzési lehetőségekkel foglalkoztak, úgy az 1894–1914 közötti újabb fázisban politikai kérdésekre helyeződött a hangsúly. A német nőmozgalom „virágkorának” tekintett években a média figyelme is növekvő mértékben irányult a mozgalom kongresszusaira, petícióira és képviselőinek publikációira. Nemzeti, regionális és városi szinten egyaránt találkozhatunk ekkor egyházi vagy pártfüggetlen, illetve hivatáshoz kötött női szervezetekkel, melyek a korábbi témákat hangsúlyozva – a társadalmi status quo fenntartása mellett – igyekeztek a nők helyzetét javítani,

⁶¹ *Bürgerliches Gesetzbuch für das Königreich Sachsen. Gesetz- und Verordnungsblatt für das Königreich Sachsen, 1stes Stück vom Jahre 1863. 6–300. pp.*

miközben a radikális pacifista és szocialista nőszervezetek a társadalom alapvető átalakítására törekedtek. A nemzetközi kapcsolatteremtés csúcspontja is az első világháború előtti két évtizedre esett: 1888-ban jött létre az *International Council of Women*, majd 1904-ben az *International Woman Suffrage Alliance* nevű szervezet, melyek meglepően magas taglétszámot értek el a mozgalom sokszínűsége és belső ellentétei ellenére is.⁶² Amikor azonban a Német Nőszövetség 1876-ban petícióban követelte a házassági vagyoni jog reformját, illetve a nemi jogegyenlőség biztosítását, igen egyszerű indokolással utasították el: egyrészt „a német jog történeti fejlődése más felfogást mutat”, másrészt a római jogi alapú dotális rendszer egyébként is módosult formában, a vagyoni gazgatási rendszerhez hasonulva élt csak a kodifikáció korában.⁶³ A Történeti Jogi Iskola romanista és germanista szárnya között a házassági vagyoni jog területén világosan a germanisták javára billent el a mérleg nyelve.

Schiller mottóként idézett népszerű harangdalát a német gyerekek generációi tanulták meg kívülről, és tették ezzel többé-kevésbé magukévá annak idealizált családképét.⁶⁴ Ha így volt ez a 18–19. század fordulóján, még inkább így volt száz évvel később, amikor a Birodalmi Gyűlés 1896. február 5-én a birodalmi BGB tervezetét tárgyalta. Az ülésen résztvevő *Rudolph Sohm* beszédében úgy ítélte meg, hogy a tervezet, amely a fennálló jogot igyekezett új formába önteni, nem volt más, mint egy „harangöntés”, a *schilleri* ideál jogi normába foglalása.⁶⁵ Azt, hogy *Sohm* megállapítása mennyiben volt jogos, azaz mennyiben járult hozzá a birodalmi BGB házassági vagyoni joga ahhoz, hogy ez a „polgári családkép” – immár a 20. századba lépve – továbbra is fennmaradjon Németországban, már külön tanulmányban vizsgálom.

CSABÁNÉ HERGER

DIE RECHTSSTELLUNG DER FRAU IM EHELICHEN GÜTERRECHT DER DEUTSCHEN NATURRECHTLICHEN GESETZBÜCHER

(Zusammenfassung)

Eine der wichtigsten Fragen zur Zeit der privatrechtlichen Rechtsvereinheitlichung in den Ländern des deutschen Rechtskreises war, wie die traditionelle ehemännliche Gewalt und der Mangel der güterrechtlichen Selbständigkeit der Ehefrau mit den naturrechtlichen Ideen auf einen Generalnenner gebracht werden können. Das bürgerliche Gesetzbuch des Bayrischen Königreichs (CMBC, 1756), das preußische Allgemeine Landrecht (ALR, 1794) und das bürgerliche Gesetzbuch der deutschen Erbländer der österreichischen Monarchie

⁶² SCHASER, ANGELIKA: *Frauenbewegung in Deutschland 1848–1933*. WBG, Darmstadt, 2006. 38–48. pp.

⁶³ MUGDAN, BENNO: *Die gesamten Materialien zum Bürgerlichen Gesetzbuch für das Deutsche Reich. IV. Band: Familienrecht*. R. v. Decker's Verlag, Berlin, 1899. 79. p.

⁶⁴ REPGEN, TILMAN: *Die soziale Aufgabe des Privatrechts. Eine Grundfrage in Wissenschaft und Kodifikation am Ende des 19. Jahrhunderts*. J. C. Mohr, Tübingen, 2001. 331. p.

⁶⁵ SOHM, RUDOLPH: [Rede vor dem Reichstag am 5. Februar 1896], in: Erste, zweite und dritte Berathung des Entwurfs eines Bürgerlichen Gesetzbuches im Reichstage. Stenographische Berichte, Berlin, 1896. 101. p.

(ABGB, 1812) gaben von mehreren Hinsichten aus keine geeignete Antwort auf die Probleme des ehelichen Güterrechts des Zeitalters. Wie in Bayern, so auch in den zwei anderen Staaten unternahm der Gesetzgeber auf die Schaffung eines auf ganz und gar neuen Prinzipien beruhenden Eherechtes nicht, doch gab es darauf keine gesellschaftliche Anforderung. Der rechtshistorische Nachlaß, die Institutionen des traditionellen Privatrechtes lebten in diesen Gesetzbüchern in einigermaßen veränderten Form fort: Die naturrechtliche Betrachtungsweise verfeinerte – in unterschiedlichem Maße, aber bei jedem Gesetzbuch – das persönliche Rechtsverhältnis unter den Ehegatten, das auch die güterrechtlichen Regeln beeinflusst. Das naturrechtliche Zeitalter stellte aber das patriarchalische Familienmodell der bestehenden Rechtskultur nicht in Frage.